

ODAMLARNING PAYDO BO'LISHI

Jumaboyeva Go'zal To'liboy qizi

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika insituti tarix fakulteti 2-kurs talabasi

Abdujalilova Iroda Hayotjon qizi

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti tarix fakulteti 2-kurs talabasi

Annontatsiya: *Ushbu maqolada odamlarning paydo bo'lishi haqida fikr yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *Odam, qadimgi, o'tmish, uyg'onish, kishi, diniy, olim, nazariya, tadqiqot.*

Odamning eng qadimgi ajdodalri. Inson tabiat yaratgan tirik mavjudodlarning eng oliysi va gul tojisi hisoblanadi. Yer yuzida bu oliy darajadagi mavjudodni paydo bo'lib, yashay boshlaganiga qarib 3, 5-3,5 million yillar o'tdi. Mazkur davr mobaynida inson mehnat hilish to'fayli hayvonlar olamidan ajralib chiqib, uzoq rivojlanish osqichini o'z boshidan kechirib, nihoyat bundan 40-45 ming yil ilgari hozirgi zamon qiyofasidagi odamga aylandi. Shu bilan antropologenez jarayoni ham tugab, nihoyasiga etdi. O'zining kelib chiqishiga qiziqish, uni bilishga intilish odamlarda juda ham erta uyhongan. Lekin dastlabki kishilarning ilmiy bilimi juda oz bo'lganligi tufayli bu masalaga uzoq vaqt javob topmaganlar. Ammo kishilar o'z ajdodlari haqida ko'pdan-ko'p afsona va rivoyatlar to'qiganlar. Ilmiy bilimlarning to'plana borishi natijasida odamlarda o'z o'tmishiga qiziqishning tobora kuchayishiga olib kelgan. Natijada odamning paydo bo'lishi haqida xilma-xil nazariyalar paydo bo'lgan.

Odamning paydo bo'lishi va yaratilishi haqida qadimgi va o'rta asr diniy kitoblarida mantiqsiz afsona va rivoyatlar ko'p uchraydi. XVIII va XIX asrlarda arxeologiya, antropologiya soxasida ho'lga kiritgan ilmiy dalillar va ilg'or qarashlar, odamning kelib chiqishi xaqidagi diniy rivoyat va afsonalarga ilk bor zarba byerib, bu masalani bundan keyingi rivoji uchun zamin hozirladi. XVIII-XIX asrlarda shakllanib vujudga kelagan arxeologiya fani qo'lga kiritgan yangi dalillar alohida ahamiyatga ega bo'ldi.

G'adimgi davrning ilg'or fikrli Rim, Yunon, hind va Xitoy mutafakkirlari insonning tabiy ravishda paydo bo'lganligi haqida o'z mulohazalarini bildirganlar. Lekin bu fikr o'rta asrlarda chyerkov va dinning ta'siri natijasida rivojlantirilmadi. Ammo XVII asr ohiri va XVIII asrdan boshlab olimlar bu masalaga jiddiy e'tibor byera boshladilar.

Chunonchi J. B. Lamark Karl Linney. Tomas Geksli va boshqalar insonning biologik jihatidan maymunlarga yaqinligi, kelib chiqishi va uning tabiatda tutgan o'rni haqida ilg'or fikrlar bilan maydonga chiqdilar. Bu sohada mashxur ingliz olimi, tabiatshunosi Charliz Darvinning xizmatlari alohida ahamiyatga egadir. Ch. Darvin o'zining «Tabiiy tanlanish, yo'li bilan turlarning paydo bo'lishi (1859),» «Odamning paydo bo'lishi va jinsiy tanlanish»,-degan asarlarida o'zigacha to'plangan va o'zi yiqqan matyeriallarga asoslanib o'simliklar va hayvonlarning eng oddiy turlaridan rivojlanib, oliy turlarga etganligini isbot qilib berdi. Ch. Darvin odamning hayvonot

olamidan kelib chiqqanini isbot qilib byerar ekan, u odamning paydo bo'lishida tabiiy tanlanishning ahamiyatiga ortiqcha baho byerib yuborib, eng muhim sotsial sabab bo'lgan mehnatning olamshumul ahamiyatini payqamadi. Lekin Darvinning uluh hizmati shundaki o'simliklarni, hayvonlarni hamda odamni xudo o'zgarmaydigan qilib yaratgan degan diniy afsonaviy fikrlarni yo'qqa chiqardi. U o'zning evalyutsion ta'minoti bilan yer yuzidagi butun tirik mavjudodlarning eng oliysi hisoblangan odam ham yaratilgan, hamda turlar o'zgarmaydai degan metafizik va diniy tasavvurlarga qarshi chiqib, bu fikrlarni xato ekanligini isbot qilib berdi.

Lekin Ch. Darvin o'z asarlarini yozayotgan davrda uchlamchi davrning odamsimon maymunlari bilan undan ko'p million yillar keyin kelib chiqqan hozirgi zamon odamini bir-biri bilan yuohlovchi topilgan emas edi. Lekin ko'p yillar davomida olib borilgan geologik, paleontologik va arxeologik tadqiqot ishlari oraliqdagi bu uzilishni bir darajada to'ldirdi. Odamning ham, gorilla va shimponzelarning yaqin umumiy ajdodi hisoblangan odamsimon qazilma maymunlar driopiteklar 14-20 million yillar ilgari miotsen davrida, janubiy Osiyo, janubiy Yevropa va Afrikada tarqalgan edi. Bulardan yana biri darvin driopiteki bo'lib, uning qoldiqlari Avstraliyaning o'rta miotsen yotqiziqlaridan topilgan.

Odam ajdodiga yaqinroq maymunlardan yana biri ramapitek bo'lib, ularning suyak qoldiqlari Shimoliy hindistondagi Sivalika tepaligining quyi plitsen yotqiziqlaridan topilgan. Romanitekklarning qoldiqlari Sharqiy Afrikadagi Keniyadan topilib, uni keniapitekham deb ataladi. Ular 1014 million yil ilgari yashagan mavjudoddir. Bu bosqichda inson ajdodi hozirgi zamon odamsimon maymunlaridan ajralib chiqqan bo'lib, ramantipikni odam ajdodi deb hisoblash mumkin emas edi. Romanitik tropik o'rmonlarda, daraxtlar ustida yashab, o'simliklar bilan ovqatlanar va u ham odamsimon maymunning o'zginasi edi. Lekin ba'zi olimlar romanitekni nisbatan ochiq joylarda yashab, ikki oyoqda yurgan, degan fikrni ilgari suradilarki, ammo bu qarashni ko'p olimlar qo'llab quvvatlamaydilar. Bu jihatdan sagarji uxobnopitegi ham diqqatga sazovor bo'lib, uning ikki tishi, yuqori jah suyagining sinihi 1939 yili Sharqiy Gruzianing Sagarji rayonidagi Udobno degan joydan topilgan. Udobnopitek miotsenning oxiri, plotsenning boshlarida-ya'ni 13-16 million yil muqaddam yashagan. Udobnopitek tishlarining tuzilishiga qarab xukm chiqarilsa, u ko'p jihatdan driopitek va romanipitekklarga yaqin bo'lgan. Olimlarning ta'kidlashicha u qadimgi karkidan, mastadan, gipparion, jrafa va giena kabi yirik sut emizuvchi hayvonlar bilan zamondosh bo'lgan odamsimon maymun edi.

Ammo avstralopitek deb ataluvchi qazilma maymun zoti romanipitekka nisbatan ham odamga juda yaqin edi. Avstrolopitekning suyaklari dastlab 1924 yili R. Dart tomonidan kashf etilib bayon etilgan. So'ngi vaqtda olib borilgan qidiruv ishlari natijasida 400 dan ortiq avstrolopitek maymunlarining suyak qoldiqlari topildi. Ularning aksariyati Janubiy va Sharqiy Afrikadan topilib, ikki urug'ga mansubdir.

Bu Tuanga, Makapansgate va Styerfonte yadan topilgan afrikali avstralopitek hamda Kromdraya va Svarkransadan topilgan parantropidir. Ularning sanasi 900 ming

yildan 3 million yilgacha borib taqaladi. Bular parantrop va boys zinjontropiga mansub bo`lib, Tanzaniyaning Olduvay darajasidan, Keniyaning Turkona (Rudolf) ko`li atrofidagi Kanepoy, Kooa-fora, Lotegam, Ilyeret, Efiopiyaning janubidagi Omo daryosi vodiysidan topib o`rganilgan. Sharqiy Afrika avstrolopiteklarning sanasi kaliy-argon usuli bilan aniqlanishiga 5,5 bilan 0,7 million yil bilan chegaralanadi. Shuni ham aytib o`tish kerakki, Sharqi-Janubiy va Janubiy Osiyodan ham avstrolopitekka yaqin bo`lgan mavjudodlarning suyak qoldiqlari topilgan.

Xitoyning Janubidagi Topilgani BLEK gigantopitegi Shimoliy hindistondan topilgan bilaspur gigantopitekning hamda Yavaning Sangirak degan joyidan topilgan qadimgi yavan magentropplarini shular jumlasidan kiritish mumkin. Avstrolopiteklar yerda yashashga moslashgan mavjudod bo`lib, Ikki oyoqlab yurgan. Ular hamma odamsimon maymunlardan farq qilgan va ayni vaqtda odamga yaqinlashib qolgan edi. Ammo ularning oyoq-qo`llarida ushlagich organlari saqlanib qolgan bo`lib, u xoli tayanch organi sifatida to`liq shakllangan emas edi. Uning barmoqlari ancha kuchli, bo`hinlari tarqqiy etgan bo`lib, qamrab olish va mahkam tutish hususiyati bilan har qanday odamsimon maymunlar bo`hinidan farq qilar edi.

Ammo bo`hinlarida odamsimon maymunlarning bo`qinlariga o`xshash xususiyatlar oz emas edi. Jah suyaklari katta bo`lib, lod tomonga turtib chiqmagan oziq tishlarning kichikligi, tishlar orasidagi bo`shliqning bo`lmasligi, ularni odamsimon maymunlardan keskin (ajratib, odam bilan yaqinlashtirgan edi.) Avstrolopitek miya qutisining o`rtacha xajmi 522 sm²ga barobar bo`lib, asosan 435 dan 600 sm³ oralihida tebranadi. Tadqiqotlarning guvohlik byerishicha, olovdan keng miqyosda foydalanish va uni sun`iy tarzda hosil qilish neandertallar zamonasida mansubdir. Olovni sun`iy tarzda kashf etilishi muste davrida yashagan neandertallarning binodarin ibtidoiy davrning eng muhim kashfiyotlaridan biridir. Insoniyat jamiyati tarixining paleantropplar davriga kelib olov sun`iy tarzda kashf etilgan ekan, bu insoniyat uchun uning hamma davrlari uchun olamshumul-tarixiy ahamiyatga molikdir.

Olovning kashf etilishining ahamiyati yana shunda ediki, kishilar ilgari ko`proq issiq mintaqalarda yashasalar, endilikda ular yer yuzining sovuqroq qismlariga ham tarqala boshlaganlar. Ashell oxiri va muste davri odamlari g`orlarda hamda ochiq manzilghlarda yashab ayiq, buhi, karkidon va mamont kabi yirik hayvonlarni ovlaganlar. Ravshanki, ayiq va mamont kabi yirik hayvonlarni ovlash 5-6 kishi uddalay oladigan ish emas edi. Ibtidoiy kishilarning katta to`dasi birgalashib qilgandagina bunday hayvonlarni muvaffaqiyatli ravishda ovlash mumkin edi. Mazkur hayvonlar odamlarga go`sht va qurol uchun suyak byeribgina qolmay kiyim, boshpana hamda polos uchun tyeri ham byergan. Yevropada istiqomat qilgan neandertallar o`z boshlaridan quruq va iliq iqlimli riss-vyurm muzliklar aro davrni ham sovuq iqlimli muzlik davrini ham o`z boshlaridan kechirganlar. Shunday ekan, ular hayvon tyerilaridan oddiy kiyimlar sifatida foydalanganliklari shak shubhasizdir.

Ko'p joylarda tosh qirhichlar, skripkalar tyeri ishlashda keng miqyosida foydalaniligidan, tyerilardan esa kiyim sifatida foydalaniligidan dalolat beradi. Lekin tyeridan suyak va yog'och igna yordamida tyeridan kiyim tikish ashell-muste davrida emas, balki yuqori tosh asriga kelib erishilgan bo'lsa kerak. Kiyim, turar joy, olovning kashf etilishi va olovni doimiy ravishda saqlash, ov qilish texnikasining takomllasha borishi, neandertallarga ohir sovuq iqlim sharoitida yashaganligidan tashqari shimoliy rayonlarga ham byerib o'rnashishlariga imkoniyat beradi. Bu hol insoniyatning asta-sekin yer shari bo'ylab keng tarqala boshlaganligidan dalolat beradi. Lekin shimoliy, shimoli-sharqiy Yevropa yerlari, shimoliy, sharqiy va markaziy Osiyoning katta qismi butun Avstraliyada hamda Amerika qit'asihali odamsiz edi. Mazkur o'lkalarga keyinchalik Osiyodan o'tib borganlar. Shunday qilib, neandertal tipidagi odamlar hozirgi zamon odamlarining bevosita ajdodi bo'lib, eng qadimgi odamlarning avlodi edi. Mazkur nazariyaga muvofiq kishilikning boshlanhich jamiyat shakli ota-onalar va ularning avlodlaridan tashkil topgan oiladan iborat emish. U oila boshliqi patriarxning qo'l ostida bo'lgan, patriarxning huquqi esa chegaralanmagan. Ularning fikricha boshlanqich oila xususiy mulkchilikning ifodasi hamdir. Kishilik jamiyatining asosiy boshlanhich tashkiloti o'zining butun tarixi davomida hamma ijtimoiy tuzumlarning asosiy negizi sifatida shunday o'zgarmagan holda qolar emish. Tabaqaviy jamiyatning bir qator namoyondalari davlatning go'yo o'sha patriarxal oiladan kelib chiqishini ta'kidlab, davlat boshlihi-podshoxni esa xalqlarning allaqanday patriarxal «otasi» deb tasvirlashga urindilar. Bu shak-shudhasiz uydurma bo'lib, ular yuqori tabaqaga mnsub kishilar manfaatini ximiya qilshga qaratilgandir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo`q. – T., 1998.
2. Karimov I.A. Yuksak ma`naviyat – yengilmas kuch. – T., 2008.
3. Першиц А.И., Алексеев В.П., Монгайт А.М. История первобытного общества. - М., Наука, 1967.
4. Косвен О.М. Очерки истории первобытной культуры. - М., Просвещение, 1953.
5. Kosven O.M. Ibtidoiy madaniyat tarixidan ocherklar. - T., 1960.
6. Алексеев В.П., Першиц А.И. История первобытного общества. М., Высшая школа., 1990.